

İZZET ULVİ AYKURT VE HAKKÂRİ TEFTİŞ RAPORU İZZET ULVİ AYKURT AND HAKKÂRİ INSPECTION REPORT

Metin MENEKŞE*

Öz

İzzet Ulvi Bey (1879/1880-1957), Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış, Türk idari ve siyasi hayatında önemli görevlerde bulunmuş bir memur, siyasetçi ve yazardır. Kaymakamlık, kâtiplik, muallimlik, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü gibi çeşitli görevlerinin yanı sıra 4 dönem Afyonkarahisar (1923-1939), 1'er dönem Hakkâri (1939-1943) ve Eskişehir (1943-1947) milletvekilliği yapmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, *Türk Birliği*, *Türk Yurdu* gibi döneminin önemli gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Yazılarında yoğunlukta olarak "*Türk*" ve "*Türklük*" kavramları üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada, İzzet Ulvi Bey'in, hayatına, fikirlerine ve aldığı görevlere dair bilgi verilirken, aynı zamanda Hakkâri mebusu olduğu dönemde (1939-1943), bölgeyle ilgili hazırlanmış olduğu bir teftiş raporu ele alınmaktadır. Nitekim İzzet Ulvi Bey, "*vazife icabı gitmek zaruri idi*" diyerek yola koyulmuş ve bölgenin idari teşkilatı, nüfusu, arazisi, yolları, yetiştirilen ürünleri, çeşitli idari binaları, eğitim durumu, Halkevi, yetiştirilen hayvanları, mali durumu, ticareti gibi konuları içeren detaylı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, bölgedeki halkın sosyo-ekonomik durumu, temel ihtiyaçları ve beklentileri gibi birçok konunun takibi ve çözüme kavuşması açısından merkeze önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bir rapordan hareketle Tek Parti döneminde bir taşra kentinin hemen her bakımdan tasvirinin sunulmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzzet Ulvi Aykurt, Hayatı ve Görevleri, Hakkâri Teftiş Raporu, Sosyal ve Ekonomik Yapı.

Abstract

Mr. İzzet Ulvi (1879/1880-1957) is a civil servant, politician and writer who lived in the last years of the Ottoman Empire and in the first years of the Republic and had important duties in Turkish administrative and political life. In addition to his duties, such as the district governorship, clerkship, instructiveness, principal clerk of the Ministry of National Education, he served as a deputy of Afyonkarahisar for four terms (1923-1939) and as deputy of Hakkâri (1939-1943) and Eskişehir (1943-1947) for one term. He texts wrote in important newspapers and journals of the period such as *Hâkimiyet-i Milliye*, *Türk Birliği*, *Türk Yurdu*. In his writings, he focused on the concepts of "*Turkish*" and "*Turkishness*" as density.

In this study, İzzet Ulvi Bey's life, ideas and tasks are shed light, while at the same time in the period (1939-1943) when he was a deputy of Hakkâri, an inspection report prepared about the region is discussed. In fact, Mr. İzzet Ulvi set out by saying "*It is necessary to go according to the duty*". He has prepared a detailed report including the administrative organization, population, land, roads, cultivated products, various administrative buildings, educational status, public houses, animal breeding, financial situation and trade. This report provides important information to the center on the follow up and resolution of many issues such as the socio-economic situation of the people in the region, their basic needs and expectations. Thus, from a report, it has been tried to present almost all aspects of a provincial city in the Single Party period.

Keywords: İzzet Ulvi Aykurt, His Life and Duties, Hakkâri Inspection Report, Social and Economic Structure.

GİRİŞ

Yapılan araştırmalar neticesinde, *İzzet Ulvi Aykurt* hakkında bilimsel bir çalışmanın (makale, tez, kitap vb.) olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim kendisinin, döneminin önemli gazete ve dergilerinde kaleme almış olduğu yazıları da ayrı bir çalışma olarak ele alınmamış, incelenmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmayla, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında (1923-1946 yılları arası) önemli idari ve siyasi görevlerde bulunmuş olan *İzzet Ulvi Aykurt*'un hayatı, aldığı görevleri, yazarlığı ve fikirleri hakkında bilgi verilmesine ve aynı zamanda İzzet Ulvi Bey'in Hakkâri mebusluğu döneminde (1939-1943), Hakkâri'nin coğrafi, demografik, sosyal ve ekonomik yapısına dair kaleme almış olduğu teftiş raporunun değerlendirilmesine çalışılmıştır. Böylece çalışmanın, İzzet Ulvi Bey hakkında araştırma yapacak olanlara fikir vermesi, ayrıca Hakkâri tarihi konusunda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışma planında;

1. *İzzet Ulvi Aykurt*'un hayatı, görevleri, yazarlığı ve fikirleri,
2. Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hakkâri'nin genel durumu,
3. İzzet Ulvi Bey'in Hakkâri teftiş raporunun içeriği ve değerlendirilmesi,

* Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.menekse@mu.edu.tr

arşiv vesikaları, meclis kayıtları, resmi ve süreli yayınlar ve araştırma eserler ışığında ele alınmış ve incelenmiştir.

1. İzzet Ulvi Aykurt'un Hayatı ve Görevleri

Bir memur, siyasetçi ve aynı zamanda bir yazar olan İzzet Ulvi Bey hakkında, Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ve TBMM kayıtlarından bilgi edinmek mümkündür. Nitekim Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen 31 Ekim 1910 tarihli sicil kaydında, hayatına ve görevlerine dair detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Bu kayıta yer alan bilgiler özetle şu şekilde verilebilir:

İzzet Ulvi Efendi, tüccardan müteveffa İsa Efendi'nin oğludur. Hicri sene 1296 (1878/1879) ve Mali sene 1295 (1879/1880)'de Eskişehir'de dünyaya gelmiştir. Hususi surette idadi dersleriyle mecelle, ceza nazariyatı, ferâiz ilmi görmüştür. Fransızca ile birlikte Almanca da öğrenmiştir. Özellikle Fransızca'yı oldukça iyi konuşmuş ve yazmıştır. Nitekim *Manzum ve Mensur Seyyahnameler* adıyla bir risale telif etmiştir. Eskişehir kasabasının rüştiye mektebinden *şehadetname* ve Hüdavendigâr Vilayeti Meclis İdaresi'nce icra kılınan imtihanda nahiye müdürlüğü vazifesini yerine getirmeye yeterli bulunarak 22 Kasım 1909 tarihli *ehliyetname* almıştır.¹

2 Eylül 1895 tarihinde 300 kuruş maaşla Eskişehir Kazası Şer'iyye Mahkemesi Mukayyitliği'ne tayin olunup, ayrıca 26 Mart 1898 tarihinde 150 kuruş maaşla Eskişehir Kazası Rüştiye Mektebi Muallim-i Salisliği'ne ve 13 Eylül 1898 tarihinde fahriyen Maarif Komisyonu Kitabeti Memurluğu'na getirilmiştir. 17 Şubat 1899 tarihinde 600 kuruş maaşla Eskişehir Kazası Şer'iyye Mahkemesi Başkتابeti'ne terfi edilmiştir. 13 Haziran 1899 tarihinde Maarif Komisyonu kitabetinden ayrılmış ve siyasi suç dolayısıyla 27 Ekim 1902 tarihinde görevinden azledilip, önce Dersaadet'e, daha sonra da Cinayet Mahkemesi'nce üç seneye mahkûm edilerek Adana Hapishanesi'ne gönderilmiştir.² Meşrutiyet'in ilan edilmesine müteakip 8 Eylül 1908 tarihinde 340 kuruş maaşla Gönân Kazası Tahrirat Kitabeti'ne tayin kılınarak o tarihte vazifesine başlamıştır. Mahalli tensik komisyonunca 13 Ekim 1909 tarihinde 400 kuruş maaşla memuriyetine devam ettirilirken, 700 kuruş maaşla terfi edilerek İzmir Sancağı Meclis-i İdare Başkتابeti'ne nakledilmiştir. Bu sebeple 23 Aralık 1909 tarihinde Gönân'dan ayrılmış ve 1 Ocak 1910 tarihinde İzmit'te vazifesine başlamıştır.³

Bu bilgilerin verilmesinden sonra, ileriki tarihlerde birtakım bilgiler daha siciline eklenmiştir. Nitekim 26 Aralık 1911 tarihinde 1.250 kuruş maaşla Kayseriye Sancağı Tahrirat Müdüriyeti'ne nakl edildiği, memurun kalemi müdüriyetinin 3 Ocak 1912 tarihli müzekkeresiyle bildirilmiştir.⁴ İânat-ı Harbiye toplanmasında hüsn-i hizmeti görülmesi dolayısıyla 24 Ekim 1912 tarihinde dördüncü rütbeden Osmanî nişanı ihsan buyrulmuştur.⁵ Görülen lüzuma mebni 18 Nisan 1914 tarihinde 1.500 kuruş maaşla Gümüşhane Sancağı Tahrirat Müdüriyeti'ne nakledildiği, memuriyet müdüriyetinden 22 Nisan 1914 tarihli müzekkeresiyle bildirilmiştir.⁶

Bu görevlerden hariç olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde tespit edilen farklı belgelere göre, Hüdavendigâr Vilayeti Meclis-i İdaresi Başkâtipliği, Mekke-i Mukerreme Emareti Divan-ı Türkî Kâtipliği⁷, Sevkiyat ve Nakliyat Şubesi Kâtipliği, Muhacirin Şubesi Kâtipliği⁸ yapmıştır. Ayrıca Afyonkarahisar Milletvekili⁹ iken Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı *İstiklal Madalyası* ile ödüllendirilmiştir.¹⁰

Atatürk Kitaplığı'nda tespit edilen bir bilgi fişinde de İzzet Ulvi Aykurt ile ilgili birtakım bilgiler yer almaktadır. Bunlar şu şekildedir:

İzzet Ulvi Aykurt: 1880 senesinde Eskişehir'de doğdu. Hususi tahsil gördü. Muallimlik ve muharrirlikle meşgul oldu. Maarif Vekâleti Kalem-i Mahsus Müdürlüğü'nde bulundu. İkinci devreden beşinci devre seçimlerine kadar Millet Meclisi'ne Afyon Karahisar mebusu olarak katıldı.¹¹

* Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.menekse@mu.edu.tr

¹ BOA., DH. SAİDd., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 27 Şevval 1328/18 Teşrinievvel 1326/31 Ekim 1910.

² 1902-1908 yılları arasında 3 yıl hapis ve 3 yıl da sürgün hayatı yaşamıştır.

³ BOA., DH. SAİDd., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 27 Şevval 1328/18 Teşrinievvel 1326/31 Ekim 1910.

⁴ BOA., DH. SAİDd., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 21 Kanunuevvel 1327/3 Ocak 1912.

⁵ BOA., DH. SAİDd., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 28 Kanunusani 1328/10 Şubat 1913.

⁶ BOA., DH. SAİDd., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914.

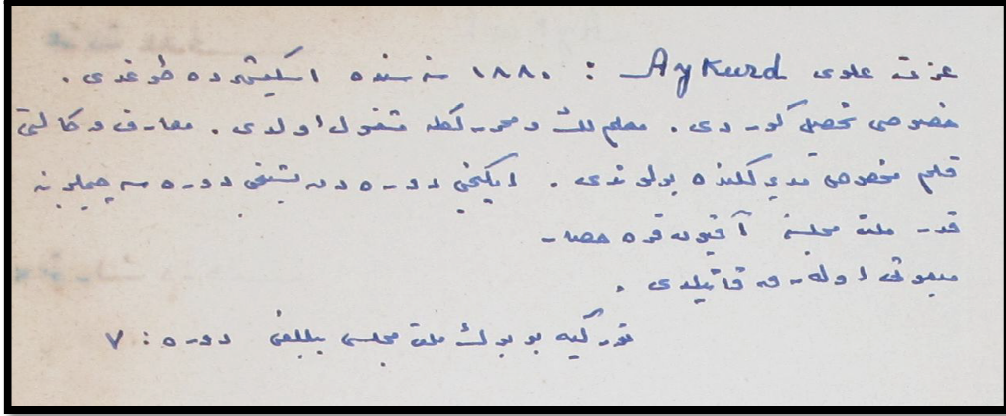
⁷ BOA., MV., Dosya No: 245, Gömlek No: 2, 16 Zilkade 1334/14 Eylül 1916.

⁸ BCA., Fon Kodu: 272-0-0-71, Kutu: 32, Gömlek: 35, Sıra: 5, 27.11.1923.

⁹ 1923'te Afyonkarahisar'a seçilen mebuslar içinde, Maarif Vekâleti Kalem-i Mahsus Müdürü İzzet Ulvi Bey ile birlikte Erkan-ı Harb Miralay Musa Kazım Bey, Mebus Ali Bey, Ruşen Eşref Bey, sabık mebuslardan Hoca Kamil Efendi, Sabık İstinaf Müdde-i Umumisi Sadık Bey yer almıştır. Bkz. Yeni Mebuslarımız. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 836, 11 Haziran 1339, s. 1.

¹⁰ BCA., Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 195, Gömlek: 332, Sıra: 13, 02.02.1926.

¹¹ Atatürk Kitaplığı, Müteferrik Evrak, No: 57929.

Atatürk Kitaplığında Yer Alan İzzet Ulvi Aykurt'a Ait Bilgi Fişi¹²

Tespit edilen bu bilgi fişinde, İzzet Ulvi Bey ile ilgili çok az bilgiye yer verilmiştir. Burada özellikle doğum tarihi net bir şekilde 1880 olarak verilirken, mesleki durumu ile ilgili olarak da muallim ve yazar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 4 dönem icra ettiği Afyonkarahisar milletvekilliğine işaret edilmiştir.

İzzet Ulvi Bey ile ilgili TBMM kayıtlarında¹³ da detaylı bilgi bulmak mümkündür. Nitekim bu kayıtlara göre İzzet Ulvi Bey, 1879 yılında Eskişehir'de dünyaya gelmiştir. Baba adı İsa, anne adı Ayşe'dir. Mesleki durumu yazar ve memur olarak kaydedilmiştir. Hayatı boyunca çeşitli idari ve siyasi görevlerde bulunmuştur. 6 dönem milletvekili olarak seçilmiştir. Nitekim II. III. IV. ve V. Dönem Afyonkarahisar (1923-1939), VI. Dönem Hakkâri (1939-1943), VII. Dönem Eskişehir Milletvekili (1943-1947) ve IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi olarak görev almıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk siyasi hayatının bilfiil içinde yer almış ve önemli hizmetlerde bulunmuştur. İzzet Ulvi Bey'in yasama dönemlerine göre fotoğrafları ve görevleri aşağıda olduğu gibi verilebilir:

TBMM Albümünde İzzet Ulvi AYKURT:

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = II. Yasama Dönemi Afyonkarahisar Milletvekili (1923-1927)¹⁴

Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maarif Vekâleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umûmî Kâtibi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kol Başkanı - II. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08.11.1957

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = III. Yasama Dönemi Afyonkarahisar Milletvekili (1927-1931)¹⁵

Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maarif Vekaleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umumi Kâtibi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kol Başkanı - II. ve III. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08. 11. 1957

¹² Atatürk Kitaplığı, Müteferrik Evrak, No: 57929.

¹³ TBMM Albümü (1920-2010) (2010). Cilt: I, (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1.

¹⁴ TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 81.

¹⁵ TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 133.

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = IV. Yasama Dönemi Afyonkarahisar Milletvekili (1931-1935)¹⁶

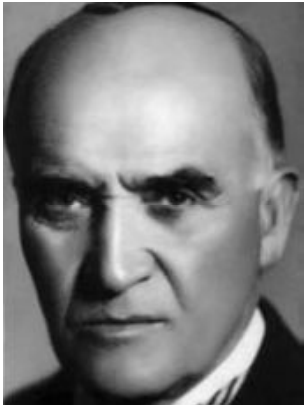
Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maarif Vekaleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umumi Kâtibi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kol Başkanı - II. III. Ve IV. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili - IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08. 11. 1957

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = V. Yasama Dönemi Afyonkarahisar Milletvekili (1935-1939)¹⁷

Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maarif Vekaleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umumi Kâtibi, Türk Dil Kurumu Kol Başkanı - II. III. IV. Ve V. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili - IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08. 11. 1957

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = VI. Yasama Dönemi Hakkâri Milletvekili (1939-1943)¹⁸

Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maârif Vekâleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umûmî Kâtibi, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kol Başkanı - II. III. IV. Ve V. Dönem Afyonkarahisar, VI. Dönem Hakkâri Milletvekili - IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08. 11. 1957

¹⁶ TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 185.

¹⁷ TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 239.

¹⁸ TBMM Albümü (1920-2010), 2010, s. 327.

İzzet Ulvi Bey (AYKURT) = VII. Yasama Dönemi Eskişehir Milletvekili (1943-1947)¹⁹

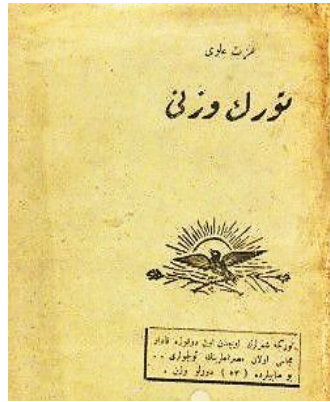

İzzet Ulvi Bey (Aykurt) CHP

Eskişehir - 1879, İsa - Ayşe - Mülkiye Mektebi - Yazar - Memur - Eskişehir Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memuru, Başkâtibi, Kütahya Tahrirat Kâtibi, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtibi, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamı, Ankara Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Yazarı ve Yazı İşleri Müdürü - Müdafaa- i Hukuk 1. Grup Kâtibi, Maarif Vekâleti Husûsî Kalem Müdürü, Türk Ocakları Muallimler Birliği Umumi Kâtibi, Türk Dil Kurumu Kol Başkanı- II. III. IV. ve V. Dönem Afyonkarahisar, VI. Dönem Hakkâri, VII. Dönem Eskişehir Milletvekili - IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi - Evli, 3 çocuk. Ölüm tarihi 08. 11. 1957

2. İzzet Ulvi Bey'in Yazarlığı ve Fikirleri

İzzet Ulvi Bey, döneminin önemli gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almış, şiirler yayımlamıştır. Örneğin Muallimler Birliği Mecmuası'nın neşri, 8. sayısından itibaren, Türkiye Muallimler Birliği genel merkez heyeti ikinci reisi Urfa Mebusu Refet ve genel sekreteri Afyon Mebusu İzzet Ulvi Bey tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁰ Yine, 1930 yılında (18 Şubat-19 Mayıs) ve 1934-1940 (6 Eylül 1934-16 Aralık 1930) yılları arasında düzensiz olarak çıkan Türk Birliği gazetesinde şiirleri yayımlanmıştır. Buna önemli bir örnek Türk Ocakları'na ithaf ettiği "Sönmez Ateş" başlıklı şiiridir. Bu şiir, Türk Yurdu dergisinin 204. sayısında yayımlandıktan sonra, Türk Birliği gazetesinde de yayımlanmıştır.²¹ Dolayısıyla, Türk Ocakları içerisinde yer alan ateşli ve millî amaca inanmış milliyetperver insanlardan biri de İzzet Ulvi'dir.²² Nitekim bu millî duygular çerçevesinde kaleme aldığı yazılarından bazılarını Türk Yurdu dergisinde yayımlamıştır.²³ Ayrıca Türk Dil Kurumu'nun Yayın Kurulu Başkanlığı'nı da yapan İzzet Ulvi Bey'in, "Türk Vezni"²⁴ adıyla yayımlanan ders kitabı da vardır.

Resim 1: İzzet Ulvi Bey'in "Türk Vezni" Kitabı

¹⁹ TBMM Albümü (1920-2010), s. 392.

²⁰ Yunus Pustu (2017). Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar. Çukurova Araştırmaları Dergisi, 3(2), Kış, s. 59-60.

²¹ Türk Birliği, 1930 yılında (18 Şubat-19 Mayıs) ve 1934-1940 (6 Eylül 1934-16 Aralık 1930) yılları arasında düzensiz olarak çıkmıştır. Gazete Osmanlıca, Latin alfabeli Türkçe ve çok az Romence basılmıştır. İlk dönemde gazete Osmanlıca yazılmıştır. Sadece birkaç teknik bilgi (adres, matbaası, ücreti) ve ilk sayının üçüncü sayfası Latince harflerle yazılmıştır. İlk sayının üçüncü sayfasında Mustafa Kemal ile ilgili bir makale, gazetenin hedeflerini anlatan bir yazı, İzzet Ulvi'nin bir şiiri ve deyimler köşesi yer almıştır. Şiirlerin çoğu milliyetçi temalar işlemiş veya Atatürk'le ilgili olmuştur. Türk Birliği'nde yayınlanan şiirlerin çoğu Türkiye'deki şairlerin çalışmalarıdır. Bilgi için bkz. Metin Omer (2013). Romanya'da Çıkan Türk Bir Gazete: Türk Birliği. CTAD, Yıl 9, Sayı 17, (Bahar), s. 171-186.

²² Tahir Kodallı (2014). Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 52, Erzurum, s. 302.

²³ Buna, Türk Yurdu'nda çıkan "Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi?" adlı yazısı örnek verilebilir. Bu yazısında İzzet Ulvi'ye göre Türklük, Osmanlıları birbirine bağlayan büyük bir bağdır. Söylenenlerin aksine Türklüğe çalışmak Osmanlılığın mühim bir uzvunun güçlenmesi ve Osmanlılığa büyük bir hizmet olacaktır. Bkz. İzzet Ulvi. Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi?. Türk Yurdu, Yıl:1, Sayı:16, 14 Haziran 1328, s. 269. Başka bir yazı için bkz. İzzet Ulvi. Türk Masalları-2 Obalarda.... Türk Yurdu, Yıl: 1, Sayı: 6, 26 Kânunusani 1327, s. 92-94.

²⁴ İzzet Ulvi (1330). Türk Vezni. Kayseri: Erciyes Matbaası; Eserin 2. baskısı için bkz. İzzet Ulvi Aykurt (1942). Türk Vezni. 2. Baskı, İstanbul: Kültür Matbaacılık.

İzzet Ulvi Bey, Milli Mücadele döneminde, Anadolu'da çeşitli cephelerde vatan müdafaasına katılan insanların kahramanlıklarını dile getirmiştir. Nitekim bu yazılarından önemli bir bölümü *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer almıştır. 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlayan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin ilk başyazısı Mustafa Kemal'in tashihi ile kaleme alınmıştır. Nitekim *Hâkimiyet-i Milliye*'nin ilk başyazısını Mustafa Kemal, Hakkı Behiç'e not ettirerek yazdırmıştır.²⁵ Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi merkezî bir şuura ve iradeye bağlama vasıtası olarak *Hâkimiyet-i Milliye*'yi seçmiştir. Ayrıca inkılâplarını fikrî plândan, ameli sahaya aktarmak için en iyi vasıtanın da o günkü şartlarda gazete olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle *Hâkimiyet-i Milliye*'ye ayrı bir önem verip başyazılarda sürekli millî bağımsızlıktan söz etmiştir. Ayrıca gazetenin diğer sayfalarında Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan İzzet Ulvi'nin ve Veled Çelebi'nin *Türklük* kavramı üzerine yaptığı çalışmalarının yayınlanmasını sağlamıştır.²⁶

Hâkimiyet-i Milliye, modern bir Türk kimliğine geçiş sürecinde yaşanan gelişmeleri, yapılan devrimleri halka anlatmada, onları bilgilendirmede ve bu yönde bir kamuoyu oluşturmada yararlanan en önemli araçlardan biri olmuştur. Salih Refet, Halide Edip, Ali İhsan, Ahmet Emin, Celal Nuri, Tevfik Rüşti, İzzet Ulvi, Yusuf Akçura, Mahmut Esat, Ruşen Eşref, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Falih Rıfkı, Yakup Kadri gibi isimler baş makalelerinde bu konulara ağırlık vermişler, Türk ulusçuluğunun, Cumhuriyet'in, modernleşmenin ve devrimlerin içeriklerini ve gerekliliklerini halka anlatarak modern bir Türk ulusu ve Türk ulusal kimliği yaratma amacına hizmet etmişlerdir.²⁷

Hâkimiyet-i Milliye'de bizi biz yapan Türk kültürüne ait önemli yazılara öncelikli olarak yer verilmiştir. Çoğunluğunun İzzet Ulvi tarafından kaleme alındığı bu yazılarda genellikle "Türk" ve "Türklük" kavramları üzerinde durulmuştur. Türk kültüründe var olan bize has hususiyetlerin irdelendiği yazılar, halkı bilinçlendirme adına önemli bir vazife görmüştür.²⁸ Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde neşredilen bu yazılarda Türk milletinin tarihin en eski ve en medenî milletleri arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Örneğin, İzzet Ulvi tarafından kaleme alınan "Ergenekon- Nevruz" başlıklı yazıda, Türklerin demir dağı eritip çıkmaları anlatılmıştır:

"İşte Nevruz tesmiye edilen Ergenekon bayramı bu suretle yaşamakta olan bir ananemizdir. (...) Tatarların da karıştığı bu muharebede Türkler büsbütün ortadan kaldırılmak isteniliyor. Yalnız dokuz kişi kurtulup ıssız dağlara çekiliyorlar. Dört yüz sene orada kaldıktan sonra bir kurdun delaletiyle oradan çıkıp Çinliler üzerine çullanıyorlar ve dedelerinin öçlerini alıyorlar. Dört asır kaldıkları yaylaya Ergenekon deniliyor ki maden vatanı demektir. Eski Türkçe'de Ergene, Eriken ve Ergani kelimeleri maden manasına gelir. Nitekim Ergani kasabası madeniyle meşhurdur."²⁹

Türklerin sadece Anadolu'da değil Orta Asya'da da kökenleri vardır, diyen İzzet Ulvi, yazılarında Orhun Abideleri'ne ve Türk kahramanlıklarına değinmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında fark edilen bu abideleri henüz Anadolu halkı yeterince tanımadığından *Hâkimiyet-i Milliye*'de neşredilen kültürel yazılarda bu abideler tanıtılmaya çalışılmıştır. İzzet Ulvi, Orhun Abideleri'nden aldığı bir parçayı günümüz Türkçesiyle okuyucularına aktararak Türk kahramanlıklarından ve Türklerin Çinlilerle yaptıkları mücadelelerden bahsetmiştir. Bugün bu yazıtlardan çıkarmamız gereken nasihatler olduğunu belirttikten sonra tarihin tekerrür ettiğini, abidelerde geçen "titre ve kendine gel" öğüdünün bugün hâlâ geçerli olduğunu söyleyerek Sakarya'da Türk askerinin gösterdiği kahramanlıkların abidelerde anlatılan kahramanlıklara eş değer olduğunu belirtmiştir:

"Bundan 1200 sene evvel şarkta, Orhun Nehri yakınlarında dikilen abideler bize Türk'ün yüksek ruhunu Orhun Nehri yakınlarında dinleyen abideler bize Türk'ün yüksek ruhunu, müstesna kahramanlığını açık bir surette gösteriyor. İşte garpta, Sakarya nehri kenarlarında çarpışan Türk askeri hâlâ o yüksek ruhu, o yüksek kalbini taşıyan Türk'tür."³⁰

Hâkimiyet-i Milliye'de milli egemenlik ile ilgili görüş açıklayan İzzet Ulvi, 10 Mayıs 1923'te yayınlanan yazısında, saltanat yanlılığını, hakanların şahsi hırsları uğruna Türkleri birbirleriyle çarpıştırarak, milletimizi zaafa uğratan ve kardeş Türkler arasında nifak ortaya çıkartan "Muzır bir iş" olarak

²⁵ Mehmet Önder (1994). *Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?*. Ankara: TTK Yayınları, s. 448.

²⁶ Hüseyin Doğramacıoğlu (2007). *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 16.

²⁷ Emrah Yıldız (2009). *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Örneğinde Türk Ulusal Kimliğinin İnşası Süreci (1920-1926)*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, s. 109.

²⁸ Doğramacıoğlu, 2007, 104. Yazılara örnek için bkz. İzzet Ulvi (1334). Türkler ve İslâmiyet. *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 310, 2 Teşrinievvel 1337, s. 2; İzzet Ulvi (1337). Eski Türklerin Mukaddes Derneği. *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 292, 14 Eylül 1337, s. 2; İzzet Ulvi (1337). Anadolu ve Türkler. *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 265, 15 Ağustos 1337, s. 2.

²⁹ Doğramacıoğlu, 2007, 104; "Ergenekon-Nevruz", *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 140, 23 Mart 1337, s. 2.

³⁰ Doğramacıoğlu, 2007, 106-107; İzzet Ulvi (1337). Orhun Âbideleri, Türk Kahramanlıkları. *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 302, 24 Eylül 1337, s. 2.

değerlendirmiş ve “Bila kayd u şart milletin hakim olması en faydalı ve doğru bir usuldür. Yeni idare ve umdelerimizle ananelerimize, benliğimize kavuşuyoruz. Bence, Türk tarihinden çıkan mana işte budur!”³¹ demiştir.

Fuat Köprülü, İzzet Ulvi gibi Türkçülere göre Osmanlıcılığı temin etmenin tek yolu da Türk milliyetçiliğinden geçmektedir. Onlar, kendi milli benlikleri oluşan unsurları Türk milliyetçiliğini idrak etmeden anlamının imkânsız olduğunu savunmuşlardır.³²

3. İzzet Ulvi Bey’in Hakkâri Teftiş Raporu

Cumhuriyet dönemi Türk siyasi hayatında önemli vazifelerde bulunan İzzet Ulvi Bey, VI. Yasama Dönemi Hakkâri Milletvekili (1939-1943) seçildiği dönemde, bölge hakkında bilgi almak amacıyla bizzat yola koyulmuş ve burada yaptığı incelemeler neticesinde de bir rapor hazırlamıştır. Bundan sonraki iki başlık altında, öncelikle Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Hakkâri’nin genel durumu hakkında bilgi verilecek, daha sonra İzzet Ulvi Bey’in kaleme aldığı rapor değerlendirilecektir.

3.1. Osmanlı’nın Son Dönemi ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Hakkâri

Hakkâri bölgesi Kanuni Sultan Süleyman’ın 1548 tarihli ikinci İran seferi sonrasında Osmanlı egemenliğine girmeye başlamıştır. Bu sırada Hakkâri beyleri arasında iktidar mücadeleleri yaşanmıştır. Beylerden Zeynel bin Melik Bey, Hakkâri beyi konumunda bulunan amcası Seyyid Muhammed bin Zahit’e başkaldırmıştır. Osmanlı yönetiminin de desteğini arkasına alan Zeynel Bey, kısa sürede Hakkâri’nin tamamına hâkim olmayı başarmıştır. Böylece Hakkâri, hükümet sancağı statüsünde olarak Osmanlı idari teşkilatı içerisindeki yerini almış ve bu yönetim tarzı XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.³³

Hakkâri sancağı, XIX. yüzyılda, Van vilayetinin güneydoğusunda yer almıştır. Sancak, kuzeyde Van merkez sancağı, doğuda İran, güneyde Musul, güneydoğuda Diyarbakir vilayetleri ile batıda Bitlis vilayeti ve yine Van merkez sancağı ile çevrilidir. Hakkâri sancağının yüzölçümü XIX. yüzyıl sonlarında 25.000 km²’yi bulmuştur. Bu toprakların 10.000 km²’si ekilebilir nitelikte iken, dağların 10.000 km²’lik bölümü cıplak, yalnızca 5.000 km²’lik bölümü ağaçlık olmuştur.³⁴

Osmanlı idaresinde Hakkâri, Van beylerbeyliğinin 14 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil etmiştir. Tanzimat’tan sonra da Van vilâyetine bağlı iki sancaktan biri olmuştur. Beş kazası olup, bu kazalardan biri olan “İmâdiye” Irak’ta kalmış, “Başkale” ise Van’a bağlanmıştır. Hakkâri’nin merkezi “Çölemerik” kasabasıdır. Süryânilerin “Gülârmak”, Ermenilerin “İlmar” ve Türklerin de “Çölemerik” dedikleri bu kasabanın Koçanis Manastırı’nda, Birinci Dünya Savaşı’na kadar Nasturi Patriği oturmuştur.³⁵

1268/1851 Salnamesi’ne göre Hakkâri, Van, Mardin ve Cizre ile birlikte ayrı bir eyaleti teşkil etmiştir. Bir süre sonra bu eyaletin adı Van olmuştur.³⁶ 1855-1865 yılları arasında Van sancağına bağlı olan Albak, Çölemerik (Hakkâri), Gever (Yüksekova), Beytüşşebap, Çal-Tiyari (Çukurca), Şemdinan (Şemdinli) ve Kotur ilçeleri Erzurum’a bağlanmıştır. 1865’te Van vilâyeti yeniden kurulunca tekrar Van’a bağlanmıştır.³⁷ 1867 Vilâyet Nizâmnamesi’ne göre Hakkâri, Van ile birlikte, “Maa Hakkâri Van” adıyla Erzurum vilayetine bağlı bir sancaktır. 1877’de Van, yalnızca merkez sancağı olan küçük bir vilâyete dönüşmüştür. Van vilâyeti, Hakkâri yöresinde Çölemerik (Hakkari), Beytüşşebap, Şemdinan (Şemdinli) ve Gever (Yüksekova) kazalarını kapsamıştır.³⁸ Hakkâri, 1908 yılı başlarında ise iki sancağı bulunan Van vilâyeti içinde (Van ve Hakkâri) bir sancak merkezidir.³⁹

³¹ İzzet Ulvi, Türklerde Halk Hâkimiyeti. *Hâkimiyet-i Milliye*, Numara: 811, 10 Mayıs 1339, s. 1.

³² Masami Arai (2008). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. Çev. Tansel Demirel, İstanbul, s. 98-102.

³³ Fatih Gencer (2015). 19. Yüzyılın Başlarında Hakkâri Sancağına Dair Bazı Tespitler. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 8, Sayı: XXIII, Eylül, s. 410-411.

³⁴ Dünder Alıkcı (2010). Hakkari Tarihi. *Hakkari*, Editör: Mehmet Top, T.C. Hakkari Valiliği Yayın No: 6, Ankara, s. 76.

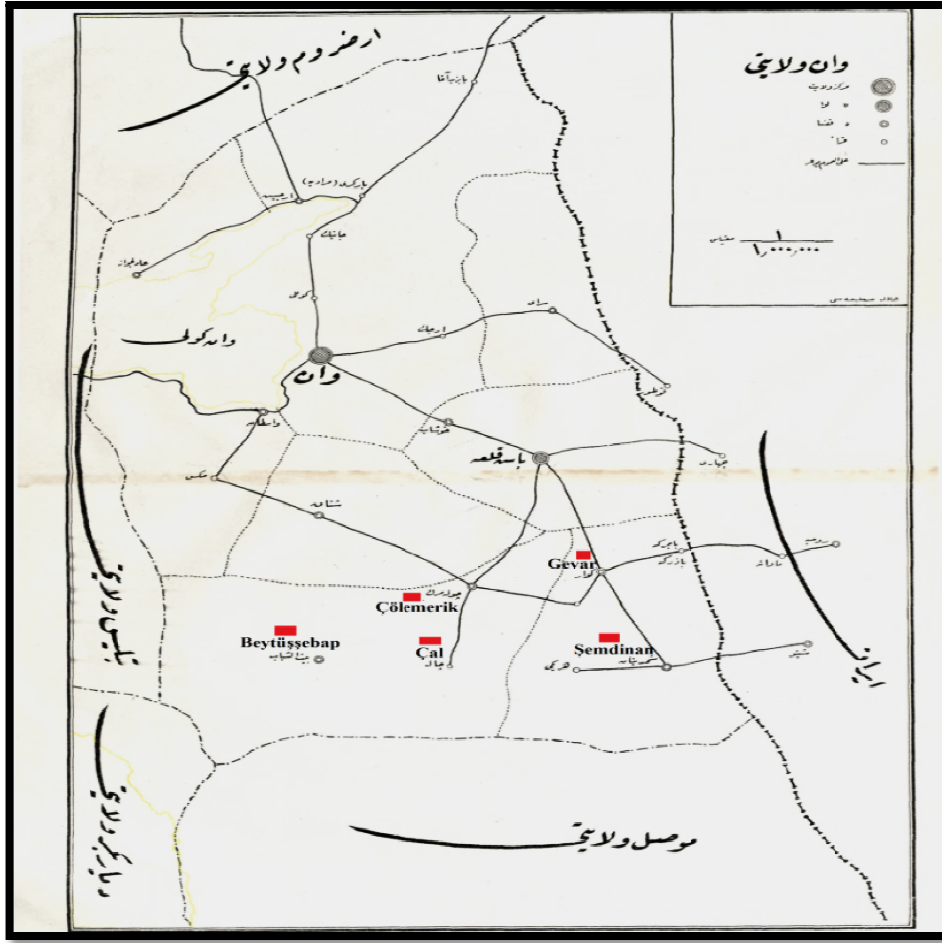
³⁵ Faruk Kaya (2015). Hakkâri İli’nin İdari Coğrafya Analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 41, Winter II, s. 87.

³⁶ Tuncer Baykara (2015). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş -1-, Anadolu’nun İdari Taksimatı*, İstanbul, s. 116.

³⁷ Faruk Kaya (2015). s. 87; İdari taksimat için ayrıca bkz. Hulusi Karagel (2010). Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*; 6/1, Elazığ, s. 50.

³⁸ Alıkcı 2010, s. 76.

³⁹ Metin Tuncel (1997). Hakkâri Maddesi. *DİA.*, Cilt: XV, İstanbul, s. 206.

Harita: Van Vilayeti'ne Bağlı Hakkâri (Çölemerik) (XIX. Yüzyıl)⁴⁰

Hakkâri, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus istilâsına uğramıştır (3 Aralık 1914). Bir hafta sonra geri çekilen Ruslar, 23 Mayıs 1915'te yeniden yöreye girerek Hakkâri'yi işgal etmişlerdir. Nihayet 22 Nisan 1918'de şehir harap olmuş ve nüfusu azalmış bir kasaba olarak kurtarılmıştır.⁴¹ 1926'da yapılan Ankara Antlaşması ile Musul ve Hakkâri'nin beş bölgesi sınır dışında kalmıştır.⁴² Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 tarihinde il yapılan Hakkâri, 20 Mayıs 1933'de tekrar ilçe durumuna getirilip Van iline bağlanmıştır. 4 Ocak 1936'da tekrar vilayet durumuna getirilen Hakkâri'nin merkez ilçesi "Çölemerik" olarak belirlenmiştir. Halk arasında "Gever" olarak bilinen Yüksekova ilçesi 1936'da Hakkâri'ye bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir. Merkez kasabası "Çal" olarak bilinen Çukurca ilçesi 1 Mart 1953 yılında Hakkâri'ye bağlı bir ilçe yapılmıştır. Bugün Şırnak iline bağlı bir ilçe olan Uludere daha önce Beytüşşebap ilçesine bağlı bir bucak iken 1956'da Hakkâri'ye bağlanmıştır. 1936 yılında il olan Hakkâri'nin idari bölünüşü 1990 yılında değişmiştir. Daha önce Hakkâri'ye bağlı olan Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri de 16.05.1990 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla il yapılan Şırnak'a bağlanmıştır.⁴³

⁴⁰ Harita üzerindeki Hakkâri kazaları tarafımızca gösterilmiştir. Haritanın orijinal hali için bkz. *Memâlik-i Osmaniye'nin Taksimat-ı Mülkiyesi ve Yollarını Gösterir Harita*, İstanbul Hilal Matbaası, t.y.

⁴¹ Tuncel, 1997, 207

⁴² Kaya 2015, 87.

⁴³ Faruk Alaeddinoğlu (2010). Hakkâri'de Nüfus ve Yerleşme. *Hakkâri*, Editör: Mehmet Top, T.C. Hakkâri Valiliği Yayın No: 6, Ankara, s. 82.

Harita 1: Hakkâri İli İdari Haritası, 2010⁴⁴

1881/82-1893 Osmanlı genel sayımına göre, Hakkâri sancağında (sadece Mamuretül-Hamidiye esas alınmış) 4.830 Müslüman ve 1066 Ermeni olmak üzere 5.896 nüfus bulunmaktadır.⁴⁵ Cuinet'e göre, 1891'de Hakkâri sancağının (Çölemerik, Albak, Gever, Şemdinan, Mahmudi, Nordiz; Çal, Mamuretül-Hamid, Beytüşşebap, Uramar ve İmadiye kazaları) toplam nüfusu 300.000'dir. Bunun 180.000'ini Müslümanlardan meydana gelmiştir. Hristiyan nüfus içinde, toplam 92.000 ile Nesturiler çoğunlukta olmuştur. Cuinet'e göre 1891'de, toplam nüfusu 33.000 olan Çölemerik kazasında 15.000 Nesturî ve 16.900 Müslüman yaşamıştır. Nüfusu en çok olan kaza 43.890 kişiyle Çal'dır. Çal'ı Çölemerik, Gever (26.200) ve Uramar (25.910) izlemiştir. Hakkâri'de 85.000 Müslüman'a karşılık 75.000 Nesturî ve 2.000 Keldanî yaşamıştır.⁴⁶

1897 Van Vilâyet Sâlnâmesine göre, Çölemerik kazasında 8.902'si erkek ve 7.000'i kadın olmak üzere toplam 15.902 Müslüman; 6.402'si erkek, 4.338'i kadın olmak üzere toplam 10.758 Hristiyan yaşamıştır. 1897 Van Vilâyet Sâlnâmesi'nde 37.664 toplam nüfusuyla Beytüşşebap Kazası en kalabalık kaza olarak kaydedilmiştir. Beytüşşebap'ı 26.660 nüfus ile Çölemerik ve 22.868 ile Gever izlemiştir. Aynı salnamede, Hakkâri sancağının toplam nüfusu 103.773 olarak verilmiştir.⁴⁷

1914 Osmanlı nüfus sayımına göre Hakkâri kazası; 21.848 Müslüman, 1 Rum, 3.461 Ermeni, 836 Yahudi ve 1.534 Nasturi olmak üzere toplam 27.680 nüfusa sahiptir. Aynı tarihte Çölemerik'te, 7.450 Müslüman, 296 Ermeni, 1.258 Nasturi olmak üzere 9.004 kişi; Şemdinli'de 9.873 Müslüman, 274 Yahudi, 1.593 Nasturi olmak üzere 11.740 kişi ve Gever'de, 12.771 Müslüman, 959 Ermeni, 273 Yahudi, 2.878 Nasturi olmak üzere 16.881 kişi yaşamıştır.⁴⁸

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de gerçekleştirilen ve birçok yönüyle çağdaş bir sayım olan 1927 yılı nüfus sayımında Türkiye nüfusu 13.648.270 kişi iken, aynı sayım yılında Hakkâri'nin nüfusu 12.968 erkek ve 12.012 kadın olmak üzere toplam 24.980 kişi olarak tespit edilmiştir.⁴⁹ 63 ilden oluşan Türkiye'nin en az nüfuslu ili olan Hakkâri, bu özelliğini uzun yıllar korumuştur.

4 Ocak 1936 tarih ve 2885 sayılı kanunla yeniden kurulan Hakkâri ilinin merkezi olan şehrin nüfusu 1945 sayımına kadar 2.000'i aşamamıştır. Nüfusu ilk defa 1975 sayımında 10.000 'i aşan (11.735) Hakkâri şehri bundan sonra özellikle yakın çevresinden daha hızlı nüfus toplamaya başlamış ve nüfus 1985'te 20.000'i (20.754), 1990'da da 30.000'i (30.407) aşmıştır.⁵⁰

3.2. İzzet Ulvi Bey'in Hakkâri Teftiş Raporu

İzzet Ulvi Aykurt, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin altıncı devresi için yapılan seçim neticesinde Hakkâri vilayeti mebusluğuna seçilmiştir. Buna dair mazbata Dâhiliye Vekâleti'nin 21.04.1939 tarih ve 1594

⁴⁴ Alaeddinoğlu, 2010, 82.

⁴⁵ Kemal H. Karpat (2010). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul, s. 306-307.

⁴⁶ Alıkcı, 2010, 76.

⁴⁷ Alıkcı, 2010, 76.

⁴⁸ Karpat, 2010, 382-385.

⁴⁹ 1927 yılı nüfus sayımı için bkz. İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri (1929). Fasikül I, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası, s. II-XVII; Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], *İstatistik Göstergeler, 'Statistical Indicators', 1923-2007* (2008). Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

⁵⁰ Alıkcı, 2010, s. 77.

sayılı tezkiresiyle bildirilmiştir.⁵¹ Ayrıca İzzet Ulvi Aykurt'un seçim mazbatası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3.5.1939 tarihli birinci celsesinde görüşülmüş ve tasdik edilmiştir.⁵²

İzzet Ulvi Bey'in, Hakkâri mebusu olduğu dönem (1939-1943) içerisinde, bölgedeki genel durumla ilgili bir teftiş raporu hazırladığı tespit edilmiştir. Nitekim İzzet Ulvi Bey, "vazife icabı gitmek zaruri idi"⁵³ diyerek yola koyulmuş ve bölgenin coğrafi, demografik, sosyal, ekonomik yapısında dair edindiği bilgilerini detaylı bir şekilde raporunda anlatmıştır.

İzzet Ulvi Bey'in Hakkâri'de yapmış olduğu teftiş ve buna dair tutmuş olduğu rapor, aslında, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan ve Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren de etkili olan Umumî Müfettişlik⁵⁴ uygulamasıyla da benzerlik göstermektedir. Nitekim bu müfettişler, Cumhuriyet tarihinde fiilen yirmi (1927-1947) hukuken de yaklaşık yirmi beş yıl (1927-1952) faaliyet göstermiştir. Dönemin siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile yakından alakalı olarak, öncelikle Doğu ve Güneydoğu'da uygulamaya konulmuştur.⁵⁵ Cumhuriyet döneminde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun az gelişmişliği, fakirliği ve ulaşım imkânsızlıklarını ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.⁵⁶ Nitekim *I. Umumî Müfettişlik* olarak adlandırılan bölge sekiz vilâyetten oluşturulurken bunun içerisinde; Diyarbakır merkez olmak üzere Elazığ, Urfa, Van, Bitlis, Siirt ve Mardin ile birlikte **Hakkâri** de yer almıştır. Daha sonra 13.02.1929'da 7670 sayılı kararnâme ile Beyazıt (Ağrı) vilâyetinin de *I. Umumî Müfettişliğe* bağlandığı belirtilmiştir.⁵⁷

Devlet, Umumî Müfettişlikler vasıtasıyla en ücra köşelere ulaşmak, buralarda sosyo-ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve böylece kendi hâkimiyetini daha da güçlendirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda da müfettişler faaliyet göstermiştir.

İzzet Ulvi Bey'in yola çıkış amacı da memleketin ücra köşesinde bulunan bir vilayetin teftiş edilmesi ve buradaki genel durumun öğrenilmesidir. Nitekim kendisi, Hakkâri mebusu olması hasebiyle de bunu kendisine bir vazife bilmıştır. Hakkâri'ye ulaştığında, coğrafi yapı, nüfus, arazi yapısı, yetiştirilen ürünler, ulaşım, imar, eğitim, hayvancılık gibi çeşitli alanlarda bilgiler edinmiş ve raporunda paylaşmıştır. İlgili rapor aşağıda olduğu gibi sunulmakla birlikte, bazı bilgilere dipnotlarla açıklama eklenmiş, bazı yerlerde de konuyu desteklemesi açısından görsel malzeme kullanılmıştır.

Hakkâri Mebusu İzzet Ulvi Aykurt'un Teftiş Raporu⁵⁸:

Vazife icabı gitmek zaruri idi. Ora ahvalini bilenlerden tahkikat yaparak her yıl Ağustos'un 15'i ile Eylül ayının sonuna kadar Van ile Hakkâri arasında yayla yolunun karlardan kurtulduğunu ve buradan yolculuğun nispeten daha kolay olacağını öğrendim.

O mevsim içinde Diyarbakır'dan Bitlis ve Van'a giderek oradan da çok yerlerin 3.000 metreden fazla yükseklikte olan kısmen karlı dağ ve yayla sırtları üzerinden Hakkâri'ye, Çölemerik'e gittim.

Yüksekova, Beytüşşebab, Şemdinli kazaları vilayet merkezine sarp mekkâre yolları ile bağlıdır.

Hakkâri merkezi:

Hakkâri vilayetinin merkezi Çölemerik'tir. Etrafı dağlarla çevrilmiş küçük bir kasabadır. Birbirinden oldukça ayrı 6 mahalleden teşekkül eder. Bunlar Bulak, Dağgöl, Biçer, Pehlivan, Bağüllye, Merzan adındadır. Bu mahallelerin nüfusu 7.600 kadardır.

Vilayet merkezinin denizden yüksekliği: 1.650'dir. Kasabanın bulunduğu düze yakın bir yamaçtan bir kaç kilometre mesafede Zapsuyu'na karışan bir çay korkunç uçurumları dibinde, çukurlar da görülmektedir.

Nüfus:

Aldığım malumata göre son nüfus vaziyeti şudur:

⁵¹ BCA., Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 76, Gömlek: 500, Sıra: 16, Tarih: 28 Nisan 1939.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 7, C: 1, Tarih: 3.5.1939.

⁵³ BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2.

⁵⁴ 1164 sayılı Umumî Müfettişlik Kanunu'na dayanarak İçişleri Bakanlığı'nca 27 Kasım 1927 tarihli Umumî Müfettişlik Kanunu'nun tatbikine dair 17 maddelik talimatnâme hazırlanmıştır. Bu talimatnâme Bakanlar Kurulu'nun aynı tarihli ve 5858 sayılı kararı ile onaylanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bakanlar Kurulu 1164 sayılı kanun gereğince teşkil olunan Umumî Müfettişliğin unvanını, 25 Aralık 1927 tarih ve 5777 sayılı kararnâmeyle "Birinci Umumî Müfettişlik" şekline dönüştürmüştür. Umumî Müfettişlikler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak (2003). *Umumî Müfettişlikler (1927-1952)*, İstanbul: Hüseyin Koca (1998). *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları (Umumî Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)*. Konya; Ferit Yücebaş (2012). *I. Umumî Müfettişlik'in Kurulması ve Faaliyetleri (1927-1952)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

⁵⁵ Yücebaş 2012, s. VI.

⁵⁶ Koçak 2003, s. 25.

⁵⁷ BCA., Fon Kodu: 030-18-1-2, Kutu: 2, Gömlek: 15, Sıra: 20.

⁵⁸ BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2.

Nüfus:

10.033 = vilayet Merkezi köyleri ile beraber

6.103 = Yüksekova kazası

15.697 = Beytüşşebap kazası

4033 = Şemdinli kazası

35.866 = Toplam

Vilayetin umumi mesahası ve ekilen kısmı:

Vilayetin umumi satlı mesahası 15.505 kilometre murabbaında olup bundan vilayet merkezi ile kazalarda 15 bin dekar miktarı yer ekilip biçilmektedir.

Buğday, arpa, darı, mısır, nohut, mercimek, fasulye, patates, kavun, karpuz ve yerlerine göre sebzeler meyveler yetişmektedir.

Hakkâri vilayetinde kilometre başına 2 nüfus isabet ediyor.

Resim: Hakkâri'den Bir Görüntü⁵⁹

İçtimai Hal:

Merkez halkı bir küçük kasabalı seviyesinde olup bir kısmı okuryazar ve münevverdir. Üst tarafı köylü hal ve seviyesinde bir hayat sürmektedirler. Çoğu fakirdir.

Geri olan memleketlerinin Cumhuriyet devrinde yükseltilmesine çalışıldığını görerek memnun ve müteşekkir olduklarını her vesilede göstermektedirler.⁶⁰

Umumî Müşahdele ve Mütaleaları:

Şunu arz etmeliyim ki her şeyin başı ve temeli insandır.⁶¹ Memleketimizde toprağı nispeten insanın az olduğu malûmdur.

Şu kadar var ki bu insan azlığı, asıl Diyarbakır'ı geçerek Van, Bitlis, Hakkâri'ye giderken acı bir surette hissedilmektedir. Şark münbit ovaları, yüksek dağları ve suları ile çok güzel bir diyar halinde karşımıza çıkıyor. Gidiyoruz. Orta Anadolu'nun birbirine uzak köylerinin topluluğunu bile oralarda az görüyoruz. Bu geriliğin başlıca sebebi yolların muntazam olmaması olacak... Geniş diyarlar yerine göre sarp veya düz topraklar vardır. Mahsulü götürmek ve ihtiyaçları tedarik etmek için yol ve vasita da güçlük aynı zamanda uzaklık ve semtsizlik olduğundan bu yerler yazık ki inkişafedememiştir.

Bu diyarların inkişafı çaresinin her şeyden evvel yol olduğuna bu yolculuktan bir daha derin bir inanç duydum.

Şu halde Van'a tren vardığı vakit kendiliğinden ve tabii olarak oralarda insan çokluğu ve daha fazla inkişaf kendini gösterecektir.

Bu umumi manzara içinde Hakkâri vilayetine bakar isek daha geri olduğunu teslim ederiz. Sebep aynidir. İyi yolların olmamasıdır.

Bir de fazla olarak bu vilayetin Anadolu'nun en dağlık yeri olmasıdır. Birbiri ardında öyle muazzam ve uzanıp giden dağlar var ki başka yerde bir mislini görmek mümkün değildir.

⁵⁹ <https://tr.pinterest.com/pin/156922368244044322/>, Erişim Tarihi: 28.02.2019.

⁶⁰ BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2, s. 1.

⁶¹ Aynı yer.

Bu sebeple Hakkâri'nin başka vilayetlerle hakikatta rabıta ve münasebeti yok demektir. Kendi kazaları ile bile münasebeti yoktur denilse yeridir. Çünkü hiç olmazsa senenin 6 ayında Hakkâri'den araba ile ne bir başka vilayete ne de kazalara gidilemez.

Hakkari'de İmar ve Çalışmalar:

Hakkâri'de imar hareketleri başlamıştır. Sıhhiye dairesi, posta ve telgraf, hususi idare binası ve aygır hane ve sair bu gibi binalar yapıp bitmiştir. Çarşısı, yolları tanzim edilmektedir.

Merkezde mükemmel bir ilk mektep binası yapılmaktadır.

Zapsuyu üstündeki sarp yolun genişletilmesine de Nafia Vekâleti'nden gelen tahsisatla bu sene başlanmıştır. Vilayet bu yol işini büyük bir ehemmiyet ile takip etmektedir.

Vali bey aynı zamanda Hakkâri'den belediye reisi de olduğundan fırın ve lokanta açtırmış, bulunmayan yiyecek maddeleri için bir kooperatif teşkil etmiştir. Bu sayede ihtiyaç temin edilmiş ve müşkülât kalkmış bulunuyor. Ancak ekmeğin kilosu 22 kuruşa verilebiliyor idi.

Van'dan gelen diğer yiyecek ve sair maddelerin de beher kilosuna 20 ile 25 kuruş arasında nakliye ücreti binmekte olduğundan zaruri olarak her şeyde pahalılık vardır. Yollar açılıp normal nakliyat başlayıncaya kadar bu pahalılık şüphesiz devam edecektir.

Halkın Memnuniyet ve Dilekleri:

Halk ile münferit olarak görüşüldüğü gibi bir gün en münasip olan halk evine davet edilip toplanan halka memleket işleri etrafında konuşmalar yaptık.

Halk kanunlarımızdan, bhusus Hakkâri'de imkân dairesinde kalkınma yapılmasından memnundurlar.⁶²

Halkevi⁶³:

Halkevimiz kasabasının en uğrak bir yerinde çarşı içinde küçük tek katlı bir binada bulunmaktadır.

Oldukça geniş bir salonu büyük küçük masa ve sandalyeleri, bir camekânda bir miktar kitapları vardır.

Herkes oraya uğruyor, oturuyorlar, konuşuyorlar ve gazete, kitap okuyorlar. Az vasıtalar olduğu halde vazife yapılmaktadır. Burada en ziyade çalışanlar başta Maarif Müdürü olmak üzere öğretmenler ile memurlardır.

Bu sebepler ancak dil-tarih-edebiyat, kitapsaray, spor, sosyal yardım, köycülük, temsil şubeleri teşekkül edebilmiştir. Mümkün olduğu kadar çalışıyorlar.

Kayıtlı Aza adedi 125'dir.

Vali bey Halkevine hususi alâ göstermektedir. Halk da ilgi gösteriyor ve birlik içinde muhitin ve vasıtalarının müsaadesi nispetinde gayret edilmektedir.

Gelecek sene bir yeni halkevi yapılacağı söylenmiştir.⁶⁴

Maarif:

Vilayet merkezi kazalarında 6 ilkokul vardır.⁶⁵ Bu mekteplerin hepsine 53 kız ve 510 erkek talebe devam ediyor.⁶⁶ Halk dershanelerinde 3.587 vatandaş vardır. 1.180'i kadın ve 2.400'ü erkektir.⁶⁷

Hakkâri vilayetine bir orta mektep açılması⁶⁸,

⁶² BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2, s. 2.

⁶³ Hakkâri ili ve kazalarındaki halkevlerinin çalışma raporları için bkz. BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 985, Gömlek: 817, Sıra: 3.

⁶⁴ BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2, s. 3. Halkevlerinin açılış günü olan 19 Şubat 1932 tarihinde bir konuşma yapan Recep Peker, Halkevlerinin açılış gayesiyle ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "...Arkadaşlar! Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Halkeviyle takip ettiği gaye; milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır." Bkz. "Dün Halkevi Açıldı", Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 3808, 20 Şubat 1932, 1. Halkevleri, çalışmalarını şu dokuz şubeyle yürütmüştür: 1- Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi, 2- Güzel Sanatlar Şubesi, 3- Temsil Şubesi, 4- Spor Şubesi, 5- İltimaî Yardım Şubesi, 6- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, 7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, 8- Köycüler Şubesi, 9- Müze ve Sergi Şubesi. Bkz. "Halkevleri Ne Yapacak?", Cumhuriyet, Numara: 2791, 13 Şubat 1932, 5. Nitekim Doğu'da açılan halkevleri, sosyal ve kültürel alanlarda önemli çalışmalara imza atmıştır. Sinema ve tiyatro gösterimleri, spor faaliyetleri, okuma-yazma ve diğer kurslarla bölgenin gelişmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Doğu vilayetlerinde Halkevlerinin faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan (2015). Halkevlerinin Vilayet-1 Şarkıyye'deki Faaliyetleri (1932-1951). Turkish Studies, Cilt 10/9, Yaz, ss. 105-126. Halkevlerinin kuruluş amaçları, şubeleri ve çalışma alanları hakkında detaylı bilgi için bkz. CHF Halkevleri Talimatnamesi (1932). Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası; CHP Halkevleri Öğreneği (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

⁶⁵ Cumhuriyet devrinin ilk kültür kurumu olan ilkokul, 1925 yılında Çukurca'da açılmıştır. Hakkâri merkezde ise 1928 yılında ilkokul eğitimi başlamıştır. Bkz. Hakkâri İl Yıllığı (1967) (1972). Ankara: Gürsoy Matbaacılık, s. 102. 1926 yılı içinde Hakkâri vilayeti dâhilinde biri kız, diğerleri erkek olmak üzere altı ilk mektep vardır. Bkz. 1926 Türk Ticaret Salnamesi, s. 519. Çölemerik'te 27 talebeli, Gever (Yüksekova) kazasında 15 talebeli ilk erkek mektebi mevcuttur. Bkz. 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, s. 862.

⁶⁶ Hakkâri'de; 1929-1930'da 2 öğretmen, 44 öğrenci; 1936-1937'de ise 6 öğretmen, 155 öğrenci vardır. 1929-1937 yıllarında vilayetlere göre ilkokullar, öğretmen ve öğrenci miktarı için bkz. Bahattin Demirtaş (2008). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11 (41), s. 63-87.

⁶⁷ Vilayet dâhilinde bütün okullarda 1944-1945 ders yılı içinde mevcut 365 erkek, 79 kız olmak üzere 444 öğrenciden 42 erkek, 4 kız öğrenci mezun olabilmıştır. Öğrenim çağında ise 2.769 erkek, 2.399 kız olmak üzere 5.168 çocuk olup, çocukların büyük bir çoğunluğu okula gitmemiştir. Bkz. BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 658, Dosya No: 195, Sıra No: 1.

İlk mekteplerin arttırılması,⁶⁹

Hayvanat:

Vilayet kazalarındaki hayvanat miktarı şunlardır:

Baş

933	At
499	Kısrak
1.440	Katır
470	Merkep
91.639	Koyun
48.145	Keçi
594	İnek Öküç
142	Manda

Mali Durum:

Lira

109.977	senelik maliye tahakkukatı
57.589	hususî muhasebe
6.000	belediye

Ticaret:

Hakkârililer komşu memleket ve vilayetlere her sene koyun, keçi satarlar. Bir de ester ve beygirle mekkârecilik⁷⁰ yaparlar. Bir miktar da ziraattan faydalanarak geçinirler.

Resim: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Askerleri ve Mekkâre Katırları⁷¹

Hakkâri'nin Zapsuyu yükseklerinden ve yalçın kayaların yamaçlarından ve kaya yarıklarından giden bir yolu vardır ki dehşetli uçurumlar ile doludur. Çok yerlerinde hayvanla değil tehlikesiz olarak yaya gitmek bile güçtür. Her sene hayvan ve insanca zayıat vukû buluyormuş. İşte Hakkâri'nin en büyük derdi ve terakkisinin en büyük mânîi fikrimce bu yol vaziyetidir.

Hayvan ve sayım vergisinin kabilse biraz daha indirilmesi;

Hakkâri'nin Zapsuyu kenarından geçen tehlikeli yolunun genişletilerek araba işler bir hale getirilmesi ve köprü yapılması için Nafia Vekâletince bir miktar daha tahsisat verilmesi ve yol ihtiyacının halli istirham edilmektedir.⁷²

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Memur, siyasetçi ve bir yazar olan İzzet Ulvi Bey, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk idari ve siyasi hayatında önemli görevler almıştır. Devlet kademelerinde; Eskişehir

⁶⁸ Memurlar ve halk çocuklarını ilkokuldan sonra okutamamışlardır. Ortaokul olmadığı için çoğu memur bir bahane bularak Hakkâri'den gitmeye çalışmıştır. Bkz. BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 195, Sıra: 1. Dolayısıyla vilayet merkezinde bir ortaokula ihtiyaç duyulmuş ve İzzet Ulvi Aykurt, bu sorunun giderilmesi için Hakkâri'de bir ortaokul açılmasını teklif etmiştir.

⁶⁹ BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2, s. 4.

⁷⁰ Mekkâre: askeri nakliyat işlerinde kullanılan yük hayvanlarına denilmiştir. Ordunun ağırlıklarını nakletmek için deve, at ve katır gibi hayvanlar kullanılmıştır. Sefer zamanında halkın elindeki mallara da bedeli ödenerek veya kira bedeli karşılığında el konulduğu olmuştur. Mekkâreci: askeri nakliyat işlerinde kullanılan yük hayvanlarını işletenlere mekkâreci, bunların başına da mekkâribası veya mekkârecibaşı denilmiştir. Bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 457.

⁷¹ <http://burasiuskudar.blogspot.com/2014/11/umumi-harp-yllarna-ait-osmanli-askerler.html>, Erişim Tarihi: 28.02.2019.

⁷² BCA., Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 658, Gömlek: 199, Sıra: 2, s. 5.

Şer'îye Mahkemesi Kayıt Memurluğu, Başkâtiplik, Kütahya Tahrirat Kâtipliği, İzmit, Kayseri, Gümüşhane Sancakları İdare Meclisi Başkâtipliği, Mekke Emaneti Divân Efendisi, Ulukışla ve Akşehir Kaymakamlığı, öğretmenlik, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü gibi görevlerde bulunmuştur. Siyaset adamı olarak II. III. IV. ve V. Dönem Afyonkarahisar (1923-1939), VI. Dönem Hakkâri (1939-1943), VII. Dönem Eskişehir Milletvekili (1943-1947) ve IV. Dönem Parlamentolar Türk Grubu Kurucu Üyesi olarak görev almıştır. Milli Mücadele günlerinde sivil olarak önemli katkılar sağlamıştır. Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye, Türk Birliği, Türk Yurdu* gibi döneminin önemli gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Yazılarında yoğunlukta olarak *"Türk"* ve *"Türklük"* kavramları üzerinde durmuştur.

Hakkâri mebusluğu esnasında (1939-1943), Hakkâri'ye dair kaleme almış olduğu teftiş raporunda vilayetin çeşitli konularına temas etmiştir. Hakkâri'nin idari teşkilatı, nüfusu, arazisi, yetiştirilen ürünleri, yolları, çeşitli idari binaları, eğitim durumu, Halkevi, yetiştirilen hayvanları, mali durumu, ticareti hakkında detaylı bilgiler vermiştir.

Doğunun, *"verimli ovaları, yüksek dağları ve suları ile çok güzel bir diyar"* olduğuna dikkat çeken İzzet Ulvi Bey, yerleşimin azlığından yakınmıştır. Burada, özellikle yerleşim konusundaki geriliğin, yolların düzenli olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Geniş topraklara, mahsulü götürmek ve ihtiyaçları tedarik etmek için yol ve vasıtada güçlük yaşandığından bu yerlerin gelişemediğini, dolayısıyla da sarp veya düz toprakların olduğunu ifade etmiştir. Bu diyarların gelişmesi çaresinin her şeyden evvel yol olduğuna, bu yolculukla birlikte kesin bir şekilde inanmıştır.

İzzet Ulvi Bey, Hakkâri'nin, Anadolu'nun en dağlık yeri olduğunu belirtmiştir. Gözlemini, *"Birbiri ardına uzanıp giden öyle muazzam dağlar var ki başka yerde bir mislini görmek mümkün değildir."* şeklinde aktarmıştır. Bu dağlar nedeniyle Hakkâri'nin, başka vilayetlerle hatta kendi kazalarıyla bile bağlantısının neredeyse olmadığını belirtmiştir. Senenin 6 ayında Hakkâri'den arabayla ne bir başka vilayete ne de kazalara gidilemeyeceğini ifade etmiştir.

Hakkâri vilayetinin Merkezi *Çölemerik*'tir. Etrafı dağlarla çevrilmiş küçük bir kasaba olan *Çölemerik; Bulak, Dağgöl, Biçer, Pehlivan, Bağüllye, Merzan* olmak üzere birbirinden oldukça ayrı 6 mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerin nüfusu 7.600 kişidir.

Hakkâri'nin nüfusu; merkezi köyleri ile beraber 10.033, Yüksekova kazası 6.103, Beytüşşebap kazası 15.697, Şemdinli kazası 4.033 olmak üzere toplam 35.866'dır. Dolayısıyla 15.505 kilometre olan yüzölçümüne istinaden kilometre başına düşen nüfus 2'dir.

"Her şeyin başı ve temeli insandır" diyen İzzet Ulvi Bey, Türkiye için, toprağına nispeten insanının az olduğuna vurgu yapmıştır. Nitekim bu insan azlığını, Diyarbakır'ı geçerek Van, Bitlis, Hakkâri'ye giderken acı bir şekilde görmüştür. Merkez halkı küçük bir kasabalı seviyesinde olup bir kısmı okuryazardır. Büyük bir bölümü köylü seviyesinde bir hayat sürmekte olup, çoğu fakirdir.

Hakkâri merkezi kazalarında 6 ilkokul olup bu mekteplerin hepsine 53 kız ve 510 erkek talebe devam etmiştir. Halk dershanelerinde 1.180'i kadın ve 2.400'ü erkek olmak üzere 3.587 vatandaş yer almıştır. İzzet Ulvi Bey, Hakkâri vilayetine bir orta mektep açılmasını ve ilk mekteplerin arttırılmasını teklif etmiştir.

Kasabanın en uğrak bir yerinde, çarşı içinde küçük tek katlı bir binada *Halkevi* bulunmaktadır. Oldukça geniş bir salonu, büyük küçük masa ve sandalyeleri, bir camekânda bir miktar kitapları vardır. Buradaki çalışanlar, başta Maarif Müdürü olmak üzere öğretmenler ile memurlardır. Kayıtlı üye sayısı 125'dir.

Hakkâri'de; buğday, arpa, darı, mısır, nohut, mercimek, fasulye, patates, kavun, karpuz ve yerlerine göre sebzeler, meyveler yetişmektedir. Hayvancılık alanında ise, at, kısırak, katır, merkep, koyun, keçi, inek, öküz, manda vardır. Hakkârililer, komşu memleket ve vilayetlere her sene koyun, keçi satarak geçimlerini sağlamışlardır. Bir de ester ve beygirle mekkârecilik yapmışlardır. Bir miktar da ziraattan faydalanarak geçinmişlerdir.

İzzet Ulvi Bey, raporunun sonunda, özellikle bazı konularda istirhamda bulunmuştur. Bunlar; hayvan ve sayım vergisinin kabilse biraz daha indirilmesi, Hakkâri'nin Zapsuyu kenarından geçen tehlikeli yolunun genişletilerek araba işler bir hale getirilmesi, köprü yapılması için Nafia Vekâletince bir miktar daha tahsisat verilmesi ve yol ihtiyacının giderilmesi konularına dairdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Atatürk Kitaplığı, Müteferrik Evrak, No: 57929.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 490-1-0-0, Kutu No: 658, Dosya No: 199, Sıra No: 2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030-18-1-2, Kutu: 2, Gömlek: 15, Sıra: 20.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 272-0-0-71, Kutu: 32, Gömlek: 35, Sıra: 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 195, Gömlek: 332, Sıra: 13.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu: 76, Gömlek: 500, Sıra: 16.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 658, Dosya No: 195, Sıra No: 1.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu: 985, Gömlek: 817, Sıra: 3.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SAİDD., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 21 Kanunuevvel 1327/3 Ocak 1912.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SAİDD., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SAİDD., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 27 Şevval 1328/18 Teşrinievvel 1326/31 Ekim 1910.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. SAİDD., Dosya No: 167, Gömlek No: 401, 28 Kanunusani 1328/10 Şubat 1913.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MV., Dosya No: 245, Gömlek No: 2, 16 Zilkade 1334/14 Eylül 1916.

Resmi Yayınlar

1926 Türk Ticaret Salnamesi

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.

CHF Halkevleri Talimatnamesi (1932). Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

CHP Halkevleri Öğreneği (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

Hakkari İl Yıllığı (1967) (1972). Ankara: Gürsoy Matbaacılık.

İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri (1929). Fasikül I, Ankara: Hüsnütabiat Matbaası.

TBMM Albümü (1920-2010) (2010). Cilt: I, (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, İ: 7, C: 1, Tarih: 3.5.1939.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2008). İstatistik Göstergeler, 'Statistical Indicators', 1923-2007, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Sürekli Yayınlar

Gazete ve Dergiler

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi

Cumhuriyet

Türk Yurdu

Dün Halkevi Açıldı. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 3808, 20 Şubat 1932, s. 1.

Ergenekon-Nevruz. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 140, 23 Mart 1337, s. 2.

Yeni Mebuslarımız. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 836, 11 Haziran 1339, s. 1.

İzzet Ulvi. Anadolu ve Türkler. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 265, 15 Ağustos 1337, s. 2.

İzzet Ulvi. Eski Türklerin Mukaddes Derneği. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 292, 14 Eylül 1337, s. 2;

İzzet Ulvi. Orhun Âbideleri, Türk Kahramanlıkları. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 302, 24 Eylül 1337, s. 2.

İzzet Ulvi. Türkler ve İslamiyet. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 310, 2 Teşrinievvel 1337, s. 2;

İzzet Ulvi. Türklerde Halk Hâkimiyeti. Hâkimiyet-i Milliye, Numara: 811, 10 Mayıs 1339, s. 1.

Halkevleri Ne Yapacak?. Cumhuriyet, Numara: 2791, 13 Şubat 1932, s. 5.

İzzet Ulvi. Türk Masalları-2 Obalarda... Türk Yurdu, Yıl: 1, Sayı: 6, 26 Kanunusani 1327, s. 92-94.

İzzet Ulvi. Türklük Duygusu Osmanlılık Fikrine Mani mi?. Türk Yurdu, Yıl:1, Sayı:16, 14 Haziran 1328, s. 269.

Kitap ve Makaleler

Alaeddinoglu, Faruk (2010). Hakkari'de Nüfus ve Yerleşme. Hakkari, Editör: Mehmet Top, T.C. Hakkari Valiliği Yayın No: 6, s. 81-112.

Alıkcı, Dündar (2010). Hakkari Tarihi. Hakkari, Editör: Mehmet Top, T.C. Hakkari Valiliği Yayın No: 6, Ankara, s. 57-79.

Arai, Masami (2008). Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği. Çev. Tansel Demirel, İstanbul.

Baykara, Tuncer (2015). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş -1-, Anadolu'nun İdari Taksimatı. İstanbul.

Çağlayan, Ercan (2015). Halkevlerinin Vilayet-i Şarkıyye'deki Faaliyetleri (1932-1951). Turkish Studies, Cilt 10/9, Yaz 2015, s. 105-126.

Demirtaş, Bahattin (2008). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11 (41), s. 63-87.

Doğramacıoğlu, Hüseyin (2007). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Gencer, Fatih (2015). 19. Yüzyılın Başlarında Hakkâri Sancağına Dair Bazı Tespitler. Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl: 8, Sayı: XXIII, s. 409-431.

Karagel, H. (2010). Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları; 6/1, Elazığ, s. 41-62.

Karpat, Kemal H. (2010). Osmanlı Nüfusu (1830-1914). İstanbul.

Kaya, Faruk, (2015). Hakkâri İli'nin İdari Coğrafya Analizi. The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 41, Winter II, s. 79-99.

Koca, Hüseyin (1998). Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine). Konya.

Koçak, Cemil (2003). Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İstanbul.

Kodal, Tahir (2014). Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 52, s. 295-314.

Memâlik-i Osmaniye'nin Taksimat-ı Mülkiyesi ve Yollarını Gösterir Harita, İstanbul Hilal Matbaası, t.y.

Omer, Metin (2013). Romanya'da Çıkan Türk Bir Gazete: Türk Birliği. CTAD, Yıl 9, Sayı 17, (Bahar 2013), s. 171-186.

Önder, Mehmet (1994). Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?. Ankara: TTK Yayınları.

Pustu, Yunus (2017). Türkiye Muallimler Birliği Genel Merkezi ve Şubelerinin Neşrettiği Mecmualar. Çukurova Araştırmaları Dergisi, 3(2), Kış, s. 56-91.

Tuncel, Metin (1997). Hakkâri Maddesi. DİA, Cilt: XV, İstanbul, s. 205-207.

Ulvi, İzzet (1330). Türk Vezni. Kayseri: Erciyes Matbaası.

Ulvi, İzzet (1942). Türk Vezni. 2. Baskı, İstanbul: Kültür Matbaacılık.

Ünal, Mehmet Ali (2011). Osmanlı Tarih Sözlüğü. İstanbul.

Yıldız, Enrah (2009). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Örneğinde Türk Ulusal Kimliğinin İnşası Süreci (1920-1926). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Yücebaş, Ferit (2012). I. Umumi Müfettişlik'in Kurulması ve Faaliyetleri (1927-1952). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

İnternet Erişim:

<http://burasiuskudar.blogspot.com/2014/11/umumi-harp-yllarna-ait-osmanli-askerler.html>, Erişim Tarihi: 28.02.2019.

<https://tr.pinterest.com/pin/15692236824404322/>, Erişim Tarihi: 28.02.2019.